

NIEUW LICHT

De wegen die de apostolische beweging
volgde vanaf de oorsprong (circa 1830) tot
Het Apostolisch Genootschap anno 2011

Berry Brand

OP OUDE WEGEN

Uitgave onder auspiciën van de Stichting J.H. van Oosbreelezing
Postbus 116
3740AC Baarn

Grafisch ontwerp: Marieke Riedijk, Landgraaf

© 2013 Stichting J.H. van Oosbreelezing

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, bij print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-90-5972-798-4
Uitgeverij Eburon
Postbus 2867
2601 CW Delft
tel.: 015-21311484 / fax: 015-2146888
info@eburon.nl / www.eburon.nl

Inhoud

Ten geleide	II
Woord vooraf	13
Algemene inleiding	17
Deel 1 Het ontstaan van de apostolische beweging en de Katholieke Apostolische Kerk circa 1830-1863	21
Inleiding	22
Hoofdstuk 1 De aanloop van een voortrekker	24
Hoofdstuk 2 Tekenen der tijden	31
Sociaal-economische beroeringen	31
Politieke beroeringen	33
Geestelijke beroeringen	35
Hoofdstuk 3 De wederkomstverwachting	41
Irving verdiept zich in de eschatologie	43
Drummond en de Alburyconferenties	47
Hoofdstuk 4 De gaven van de Heilige Geest	55
Religieus klimaat in Schotland	56
Geesteswerkingen in Schotland	59
Geesteswerkingen in Londen	63
Hoofdstuk 5 Het ontstaan van apostolische gemeenten	74
Irvings ster verbleekt	78
Hoofdstuk 6 De gemeenten vergaderd onder apostelen/ de Catholic Apostolic Church	88
De geloofsleer	97
Het heilsplan Gods	99
De sacramenten	104
De ambten	107
De liturgie	113

Tienden	114
De ware kerk	115
‘Tijd van stilte’	119

Terugblik	121
------------------------	-----

Deel 2 De ‘Nieuwe Ordening’ en het ‘nieuwe licht’ 1863-1910 123

Inleiding	124
------------------------	-----

Hoofdstuk 1 De ‘Nieuwe Ordening’ 125

De Berlijnse gemeente	125
Geyer en Schwartz	126
Nieuwe apostelroepingen	128
Scheuring na de dood van Preuß	134

Hoofdstuk 2 Apostolische Zending/Hersteld(e) Apostolische Zendingkerk . 137

Het moeizame begin	137
Nieuwe gemeenten	147
De Apostolische Zending in Nederlands-Indië	149
Geloofsleer, sacramenten, liturgie en ambten	154
Publicaties	158
Schwartz overleden	159

Hoofdstuk 3 Het ‘nieuwe licht’ 162

Krebs en Niehaus	163
Kenmerken van het ‘nieuwe licht’	169
Het ‘nieuwe licht’ breekt in Nederland door	179
De roeping van een nieuwe apostel	182
Na de roeping	189

Hoofdstuk 4 Apostel Kofman (1898-1910) 195

Kofmans roeping en eerste werkzaamheid als apostel	195
De verhouding tussen de groep Kofman/HAZEA en de HAZK	199
Geloofsleer, sacramenten, liturgie en ambten	199
Periodieken en publicaties	201
Het einde van Kofmans werkzaamheid	202

Terugblik	204
------------------------	-----

Deel 3 De HAZEA tijdens apostel Van Oosbree 1910-1946	207
Inleiding	208
Hoofdstuk 1 De gezant Gods en het volk Gods	210
De roeping.....	210
Zijn levensloop vóór 1910.....	214
De gezant Gods.....	218
Het volk Gods	226
Hoofdstuk 2 De geloofsopvattingen	233
God en Satan	235
Jezus Christus	235
De Heilige Geest	237
Het heilsplan Gods	237
De wederkomst	239
Het Koninkrijk Gods	243
Het hiernamaals	244
Engelen	246
Hoofdstuk 3 De gemeenten en de gemeenschap	247
De aantrekkingskracht van de gemeenschap.....	251
De ambten/bedieningen	255
De dienst	257
Sacramenten	261
Rituelen	267
Hoofdstuk 4 Van Oosbree en de stamapostel	272
Van Oosbree en Niehaus	272
Van Oosbree en Bischoff	279
Het voorspel tot de breuk	293
Hoofdstuk 5 Het laatste jaar	297
Het levenseinde	302
Terugblik	307

Deel 4 Apostel L. Slok 1946-1984	311
Inleiding	312
Hoofdstuk 1 De geroepene	313
Weken vol spanning	314
De roeping op tweede paasdag	321
Zijn levensloop vóór 1946	330
Geloof in zijn roeping	340
Een vliegende start	345
Hoofdstuk 2 De rechtszaak	353
Waren Jochems en zijn opvolgers bevoegd?	355
De benoeming van Slok en de statuten	357
De NAK en het nationaal-socialisme	358
Pogingen tot verzoening en schikking	365
Overdracht bezittingen en oprichting van Het Apostolisch Genootschap	376
Hoofdstuk 3 Zijn denkbeelden	378
God en Satan	379
De mens als orgaan Gods	381
Wederkomstverwachting, hemel en hiernamaals	389
Zijn inspiratiebronnen	391
Hoofdstuk 4 Christus en het volk Gods	401
De eigentijdse Christus	401
Het volk Gods	409
Christus - volk Gods	419
De 'Levende Norm'	433
Hoofdstuk 5 De gemeenten en de gemeenschap	441
Nieuwe plaatsen van samenkomst	447
De gemeenschap	449
Hoofdstuk 6 De crisis rond 1970	463
De sociaal-culturele achtergrond	463
De houding van de apostolische jeugd	469
Sloks stellingname	475
Oplopende spanning	482
Het conflict bereikt zijn hoogtepunt	486

Hoofdstuk 7 Jaren van verinniging en verstillig	49I
De nieuwe jeugdverzorging	49I
De naderende opvolging	495
Het levenseinde	499
Terugblik	503
Deel 5 Het Apostolisch Genootschap 1984-2011	507
Inleiding	508
Apostel J.L. Slok 1984-2001	510
Hoofdstuk 1 De erfgenaam	51I
De roeping	51I
Zijn levensloop vóór 1984	518
Hoofdstuk 2 Voorboden van een nieuwe lente en een nieuw geluid	522
Verwerping van de Christusnaam	522
Meer ruimte voor individuele beleving en praktijk	524
Bezinning 1989	526
Hoofdstuk 3 Van Gezalfde Gods tot ‘Ik ben uw broeder’	529
‘Ik ben uw broeder’	533
Hoofdstuk 4 De jeugd- en zielsverzorging	540
Onderzoekend leren en lerend onderzoeken	540
Vernieuwing van de jeugdverzorging	544
Vernieuwing van de zielsverzorging	545
Hoofdstuk 5 De gemeenschap	549
De verzorgers	549
De dienst	552
Heilshandelingen en rituelen	555
Hoofdstuk 6 De communicatie	559
De interne communicatie	559
De externe communicatie	562
Interne en externe communicatie	563
Hoofdstuk 7 De opvolging	567

Apostel D. Riemers 2001-2011	570
Hoofdstuk 8 De overdracht en het jubileum	571
Het jubileum	575
Zijn levensloop vóór 2001	578
Hoofdstuk 9 Bezinning, onderzoek en ondersteuning	580
Gemeenschapsgesprekken	581
Werkgroep Focus	582
Belevingsonderzoek	585
Herbezinning op de jeugdverzorging	587
Ondersteuning van verzorgers	589
Hoofdstuk 10 Gemeenten en gemeenschap	592
De gemeenschap	594
Hoofdstuk 11 Organisatie, communicatie en plaats in de wereld	599
Organisatie	599
Communicatie	600
Het genootschap in de wereld	602
Hoofdstuk 12 De apostelwisseling	605
De voorbereiding	605
De overdracht	607
Terugblik	610
Samenvatting	613
Nieuw licht op oude wegen	618
Summary	622
New light on old directions	627
Zusammenfassung	631
Neues Licht auf alten Wegen	637
Bronnen, literatuur en noten	641
Register	695
Illustratieverantwoording	703

Ten geleide

De eerste J.H. van Oosbreelezing, *Van wederkomstverwachting tot werk in de wereld*, werd in 2000 uitgesproken door drs. B.L. (Berry) Brand. Het was een historische studie van het apostolische Werk in Nederland, met zijn voorgeschiedenis in Engeland en Duitsland, gebaseerd op kritisch bronnenonderzoek. Deze lezing maakte in de kring van Het Apostolisch Genootschap grote indruk en opende voor apostolischen de weg naar een nieuwe, genuanceerde benadering van het eigen verleden. Het was tevens het startpunt voor de in 2001 opgerichte Stichting J.H. van Oosbreelezing, die als doelstelling in haar statuten heeft opgenomen: ‘bijzondere aandacht te vestigen op de apostolische cultuur zoals deze wordt onderhouden door het kerkgenootschap Het Apostolisch Genootschap gevestigd te Baarn en dit te doen in de context van andere geestelijke stromingen en van de maatschappelijke ontwikkelingen’. De stichting streeft dat doel niet alleen na door het organiseren van een jaarlijkse lezing, maar ook ‘door andere vormen van communicatie in de ruimste zin van het woord’, zoals films en boekuitgaven.

Na de geslaagde eerste Van Oosbreelezing volgden nog veertien lezingen, waaronder twee historische. In de succesvolle zevende: *Van zendelingen, zuilen en zapreligie. Tweehonderd jaar godsdienst in Nederland en Het Apostolisch Genootschap* (2005), plaatste de Groningse godsdienstwetenschapper Jan N. Bremmer de ontwikkelingen in het genootschap in de context van andere religieuze en politieke bewegingen. Nog recentelijk verscheen de veertiende lezing: ‘Geloof in uzelf’. *De betekenis van apostel J.H. van Oosbree (1862-1946) in context* (2013), waaraan zowel Berry Brand, Jan Bremmer als Bert Wiegman bijdroegen, aangevuld met orale geschiedschrijving in de vorm van op dvd vastgelegde interviews.

Het geeft het bestuur van de Stichting grote voldoening de lezer hierbij een monumentaal geschiedwerk aan te bieden van de hand van Berry Brand, die zich heeft ontwikkeld tot een kenner bij uitstek van de apostolische geschiedenis. Sinds 2008 heeft hij in opdracht van de Stichting in volle vrijheid gewerkt aan dit omvangrijke werk. Zijn opdracht was het schrijven van ‘een wetenschappelijk verantwoorde studie over de (voor)geschiedenis van Het Apostolisch Genootschap in boekvorm’, een studie die enerzijds recht moest doen aan ‘de feitelijke gebeurtenissen, processen en samenhangen, en anderzijds aan de nuances en diversiteit van persoonlijke of gemeenschappelijke ervaringen en betekenissen’. De auteur werd bijgestaan door een uit apostolische en niet-apostolische leden samengestelde redactieraad, bestaande uit prof. dr. J.N. Bremmer (voorzitter tot 2011), drs. E.G. Hoekstra, prof. dr. H.F.J. Horstmanshoff (secretaris tot 2011), drs. A.J. van der Kuijl en A.J. van Westrenen. In 2010 hebben E.G. Hoekstra, wegens ziekte, en A.J. van der Kuijl, wegens drukke werkzaamheden, afscheid genomen als lid van de redactieraad. Zij zijn in 2011 opgevolgd door drs. W. Dullemond als voorzitter en dr. J.E. Schooneveld-Oosterling als secretaris. In het laatste stadium fungeerde L. Bekenkamp als projectleider.

De geschiedenis van het apostolische Werk is een van de belangrijke aandachtsgebieden van de Stichting. Geschiedenis immers ‘is de geestelijke vorm, waarin een cultuur zich rekenschap geeft van haar verleden’, aldus Johan Huizinga’s beroemde definitie. ‘Het is er altijd om te doen, om de wereld te verstaan, om leering voor iets wijders dan de kennis der feiten zelf.’ Dat kan nooit eens en voor altijd, maar moet steeds weer opnieuw, ‘in opdracht van de tijd’, zoals Jan Romein het formuleerde. De historicus kan niet anders dan subjectief zijn in zijn keuze van de feiten, in zijn beschrijving, in zijn duiding en in zijn oordeel. Hij blijft gebonden aan zijn eigen tijd, maar blijft evenzeer verplicht aan wat Cicero de eerste wet van de geschiedschrijving noemt: *ne quid falsi dicere audeat, ne quid veri dicere non audeat*, ‘nooit mag (de geschiedenis) het onware durven, noch het ware niet durven zeggen’. Het is nu aan de lezer te beoordelen of dit werk aan deze hoge eisen voldoet. Uitsluitend de auteur draagt verantwoording voor de inhoud.

Wij zijn het bestuur van Het Apostolisch Genootschap zeer erkentelijk voor zijn welwillende medewerking die de uitgave van dit boek mogelijk maakte. Wij danken Berry Brand van harte voor zijn grote inzet en de leden van de redactieraad voor hun steun en advies. Moge ***Nieuw licht op oude wegen. De wegen die de apostolische beweging volgde vanaf de oorsprong (circa 1830) tot Het Apostolisch Genootschap anno 2011*** vele geboeide lezers vinden en zo bijdragen aan de ontsluiting van relatief onbekend cultuurgoed, ook buiten het genootschap.

Namens het bestuur van de Stichting J.H. van Oosbreelezing,

N.F. de Pijper, voorzitter

Maarssen, september 2013

Woord vooraf

Al heel lang had ik uitgezien naar de kans om een wetenschappelijk verantwoorde, gedegen en zo objectief mogelijke geschiedenis te schrijven van de apostolische beweging en van Het Apostolisch Genootschap dat daaruit voortgekomen is. Ik mocht er toch wel van uitgaan dat ik zeker niet als enige in het genootschap in deze geschiedenis geïnteresseerd was. Bovendien is het naar mijn overtuiging een lofwaardige en bijna aan zichzelf en de buitenwereld verplichte zaak als een organisatie, van welke aard ook, zich op een waarheidlievende wijze rekenschap geeft van haar verleden. Kennis van dat verleden kan het zicht op het heden en op de mogelijke wegen naar de toekomst verhelderen. Dit geldt zeker voor Het Apostolisch Genootschap met zijn bewogen geschiedenis en voorgeschiedenis met vele verrassende wendingen. Ook lidmaten van andere apostolische groeperingen, die de voorgeschiedenis geheel of ten dele met het genootschap gemeenschappelijk hebben, kunnen erin geïnteresseerd zijn. Een beschrijving van de actuele positie van het genootschap en van de ontwikkelingen die daartoe geleid hebben, kan eveneens belangwekkend zijn voor niet-apostolischen, al of niet om professionele redenen.

De apostolische beweging is in de loop der tijd in vele wegen uiteengegaan. Mij stond voor ogen om de weg te beschrijven die uiteindelijk heeft geleid tot de plaats waar Het Apostolisch Genootschap zich thans bevindt. Al eerder zijn delen van deze weg beschreven. Ik noem hier alleen de auteurs van in het Nederlands verschenen tamelijk uitvoerige overzichtswerken, die deze weg beschreven vanaf de oorsprong tot de tijd waarin ze zelf leefden en daarmee zo dicht mogelijk tot de huidige tijd genaderd waren. Tot een bepaald punt zijn zij mij dus voorgegaan, met dien verstande dat hun benadering duidelijk een andere dan de mijne was.

In 1913 verscheen het uit het Duits vertaalde *Oude en Nieuwe Wegen*, in opdracht van het apostelcollege van de 'Eenheid der Apostelen' geschreven door Salus (pseudoniem van E.E. Schmidt). Na de eerste 270 bladzijden (de helft van het boek) over de geschiedenis van het christendom volgt een hoofdstuk over het ontstaan en de ontwikkeling van het apostolische Werk in Groot-Brittannië, de zogeheten Katholieke Apostolische Kerk. Het daaropvolgende tevens laatste hoofdstuk geeft een schets van het apostolische Werk dat ontstond uit de afscheiding in 1863 van de tot deze kerk behorende gemeente Hamburg en dat uitgroeide tot een nieuwe internationale organisatie, geleid door het bovengenoemde apostelcollege. Het slothoofdstuk eindigt met een apologie van de geloofsopvattingen van de 'Eenheid der Apostelen', met name een verdediging van de noodzakelijk geachte aanwezigheid van de apostelen en hun suprematie boven Bijbel en profeten.

In 1930 werd het in opdracht van apostel Van Oosbree geschreven boek *Van Licht tot Licht* anoniem gepubliceerd. Uit het voorwoord is af te leiden dat het een werk van twee schrijvers is. Vrijwel zeker waren het twee van de volgende drie apostolischen:

H. van Beijnum, B.T. Elias en H. Schurink. Het eerste deel van het met foto's van apostelen verluchte boek geeft een beknopt overzicht van de apostolische geschiedenis. Het tweede deel is een beschouwing, voornamelijk over de verandering tijdens Van Oosbree in de positie van de apostel, gevolgd door een bespreking van de door hem doorgevoerde vernieuwingen.

De twee hierboven genoemde werken getuigen geen van beide van een streven naar een wetenschappelijk verantwoorde en objectieve geschiedschrijving.

In 1976 verscheen ter gelegenheid van het 30-jarig jubileum van apostel L. Slok het gedenkboek *De zegen van de twijfel*. De schrijver van het met enkele tekeningen geïllustreerde boek was H. Boer, wiens naam echter niet vermeld werd. In bijna 160 bladzijden wordt de geschiedenis van het apostolische Werk vanaf circa 1830 beschreven, waarvan krap zestig pagina's gewijd zijn aan de breuk in 1946 met de 'Eenheid der Apostelen' en de geschiedenis van Het Apostolisch Genootschap tot 1976. De schrijver had absoluut niet de pretentie dat hij een wetenschappelijk verantwoorde, objectieve studie had geschreven. Hij schreef (pagina 14): 'Wij nodigen U uit om samen met ons de wijzende vinger van onze Apostel te willen accepteren als een gids door de zo rijke en boeiende historie van het Apostolische Werk. Een Werk dat de gehele mensheid omvat.' Hij wilde die geschiedenis ook beschrijven 'met alle warmte van de in ons levende eerbied voor de Strijders van weleer'.

Verder noemen we het bij nogal wat lidmaten van het genootschap bekende theologisch proefschrift van M.J. Tang *Het Apostolische Werk in Nederland*. Dit in 1982 verschenen werk heeft uit de aard der zaak een in de eerste plaats theologische en niet een geschiedkundige insteek. Het begint met een historisch gedeelte van 64 bladzijden, een vierde van de hele inhoud, waarvan vier bladzijden gaan over Het Apostolisch Genootschap. In het systematisch en het kritisch gedeelte zijn in totaal 2 bladzijden gewijd aan het genootschap.

In 2001 publiceerde ik zelf in de serie 'Wegwijs' van uitgeverij Kok het deel *De apostolischen*, waarin ik een beknopt overzicht gaf van de geschiedenis, de geloofsopvattingen, ambten, sacramenten en liturgie van de belangrijkste apostolische groeperingen in Nederland. Dit was echter bij lange na nog niet het boek dat ik voor ogen had en graag wilde schrijven. Toen apostel Riemers mij in 2006 een voorzetje gaf met de suggestie om over apostel Van Oosbree te schrijven, greep ik dit dan ook gretig aan om te pleiten voor een veel breder opgezet geschiedwerk. Dit pleidooi werd krachtig ondersteund door Lex van Westrenen, beleidsmedewerker bij het dienstencentrum en beheerder van het historisch archief van het genootschap.

Het genootschapsbestuur wilde me daarvoor de mogelijkheid bieden. Ik stelde dat het doel van de geschiedschrijving geen verheerlijking of veroordeling van het verleden mocht zijn, maar het geven van een integer, objectief en genuanceerd beeld daarvan. Mijn absolute voorwaarde was dat ik volkomen vrijheid van onderzoek en schrijven zou krijgen, waarbij niets verdoezeld of mooier voorgesteld zou worden dan het was.

In enkele notities zette ik uiteen waarom die vrijheid voor een historicus onontbeerlijk is. Na enkele gesprekken hierover was het bestuur bereid mij de vrije hand te geven.

Het moest voor iedereen duidelijk zijn dat de verantwoordelijkheid voor de inhoud van het boek niet bij de apostel of het genootschapsbestuur, maar uitsluitend bij de auteur zou berusten. Om dit te onderstrepen, werd besloten dat niet het genootschap de opdracht zou geven, maar de aan het genootschap gelieerde Stichting J.H. van Oosbreelezing. De publicatie van mijn boek door de stichting zou ook een mooi vervolg zijn op de eerste in het jaar 2000 gehouden Van Oosbreelezing, waarin ik al een kritisch overzicht van de apostolische geschiedenis in vogelvlucht had gegeven. Ter wille van mijn onafhankelijkheid zag ik af van iedere honorering voor de door mij te verrichten arbeid. We kwamen overeen dat er een redactieraad van apostolische en niet-apostolische leden gevormd zou worden, die als klankbord zou dienen en mij van commentaar en adviezen zou voorzien. In juli 2008 werden deze afspraken in een contract vastgelegd.

In dit boek komen geloofszaken ter sprake als de wederkomstverwachting, profetieën, tongentaal, wonderlijke gezangen en roepingen. Persoonlijk hecht ik daaraan geen geloof en ik probeer er een plausibele, rationele verklaring voor te geven. Ik ben ten tijde van apostel Van Oosbree in een apostolisch gezin geboren en heb de ontwikkelingen in Het Apostolisch Genootschap vanaf het begin bewust meegemaakt. Bepaalde zaken in het genootschap, zoals onder veel andere het charismatische optreden van apostel L. Slok en de hechte verbondenheid in de gemeenschap, kon ik juist dankzij de beleving van binnenuit beter beschrijven dan waartoe een buitenstaander waarschijnlijk in staat geweest zou zijn. Tegelijkertijd moest ik ter wille van de door mij nagestreefde objectiviteit de nodige distantie bewaren. In ieder geval heb ik mijn geschiedschrijving niet willen laten beïnvloeden door hoogstpersoonlijke ervaringen. Zo interveniëren ze niet tussen het feitelijke verhaal en de lezer.

Het boek, waaraan ik vijf jaar lang heel intensief en met groot genoegen gewerkt heb, is verdeeld in vijf chronologisch geordende delen. Elk deel is opgedeeld in thematische hoofdstukken. Degenen die het lezen van kافت tot kافت te veel is, kunnen naar hartelust grasduinen in het boek als 'Fundgrube'. Wie een beknopt overzicht van de inhoud wil hebben, komt een heel eind met het lezen van de algemene inleiding, de 'terugblikken' waarmee ieder deel wordt afgesloten en de samenvatting aan het eind. Zij die daarentegen het naadje van de kous willen weten, vinden veel aanvullende informatie in de noten. Citaten uit Nederlandse teksten geef ik letterlijk weer, in de spelling van die tijd en inclusief eventuele taal- en schrijffouten. De citaten uit de tijd van apostel Slok sr. en de begintijd van apostel Slok jr. staan stijf van de hoofdletters; vrij hinderlijk bij het lezen, maar ze zijn nu eenmaal kenmerkend voor die tijd. Citaten uit Engelse en Duitse teksten heb ik voor het gemak van de lezer in het Nederlands vertaald.

Graag wil ik diegenen bedanken die hebben geholpen bij de totstandkoming van dit boek. Allereerst de al in het 'Ten geleide' genoemde leden van de redactieraad voor hun commentaren en adviezen. Tjibbe Kerkhof, Wessel Bakker, Lidi Bakker-Groot en Henk Klooster hadden al in verschillende archieven onderzoek verricht waar ik profijt van heb gehad. De ruimhartigheid waarmee de Nieuw-Apostolische Kerk haar historisch archief voor mij heeft opengesteld, heb ik zeer gewaardeerd. Met name de documenten over de na de breuk in 1946 gevoerde rechtszaak waren voor mij van waarde. Ik dank Nan Been voor de taalkundige controle van de tekst en Arie Brand en Koen Hertbeek voor de vertaling van de samenvatting in het Engels, respectievelijk Duits.

Bovenal ben ik Lex van Westrenen dankbaar, die mij op allerlei manieren van dienst is geweest. Hij heeft mij gesteund bij het initiatief tot dit project, is altijd achter mij blijven staan bij de uitvoering ervan, heeft me van waardevol commentaar en advies voorzien, heeft me geholpen bij de speurtocht in het historisch archief en samen met mij de foto's voor dit boek geselecteerd. Tot slot heeft hij met een reeks artikelen in *De Stroom* de weg willen bereiden voor de acceptatie van een ander, kritisch geschiedbeeld dan waarmee men, de een meer dan de ander, tot dusverre vertrouwd was.

Ik draag dit boek op aan de nagedachtenis van mijn dappere moeder, die in haar liefde voor het apostolische Werk liet zien hoe toewijding aan een zaak van hogere orde een mens kan uitvullen boven de beperkingen en problemen van het eigen bestaan.

Algemene inleiding

Het Apostolisch Genootschap is voortgekomen uit de Hersteld Apostolische Zending-gemeente in de Eenheid der Apostelen (HAZEA). In 1946 ontstond een breuk in de HAZEA, doordat de overleden apostel J.H. van Oosbree in een testament oudste Lambertus Slok tot opvolger had benoemd. Volgens de statuten diende die benoeming echter te geschieden door stamapostel J.G. Bischoff, hoofdapostel van de 'Eenheid der Apostelen'. Bischoff weigerde met de beschikking van Van Oosbree in te stemmen, omdat Slok vasthield aan de geloofsopvattingen van Van Oosbree, die steeds verder waren gaan afwijken van de geloofsbelijdenis van de 'Eenheid der Apostelen'. Na een vijf jaar durende rechtszaak maakte Slok zich met het overgrote deel van de voorheen tot de HAZEA behorende gemeenten definitief los van de 'Eenheid der Apostelen' en richtte op 28 december 1951 Het Apostolisch Genootschap op.

Het Apostolisch Genootschap verscheen dus niet uit het niets. Aan de oprichting ging een geschiedenis van meer dan een eeuw vooraf. Aan het rijtje namen, in de loop der tijd door schisma's in de apostolische beweging ontstaan, werd in 1951 weer een nieuwe naam toegevoegd. Door de breuk met de 'Eenheid der Apostelen', door het loslaten van bepaalde geloofselementen en de nieuwe dynamiek die Slok teweegbracht, zou men het zicht op de voorafgaande geschiedenis kunnen verliezen. Die geschiedenis zet zich echter voort in Het Apostolisch Genootschap, waarvan ook de in het genootschap bestaande benamingen, heilshandelingen, rituelen en andere specifiek apostolische cultuurelementen blijf geven.

De geschiedenis begon met een godsdienstige opwekkingsbeweging rond 1830 in Groot-Brittannië. De beweging ontstond uit een op het breukvlak van de achttiende en negentiende eeuw heersend virulent gevoel van crisis. Dat crisisgevoel werd hoofdzakelijk veroorzaakt door afkeer van de in de achttiende eeuw opgekomen machtige cultuurstroming van de Verlichting, door de angst voor de in 1789 losgebarsten Franse Revolutie, door de uit de Revolutie voortgevloeide en tijdens Napoleon voortgezette oorlogen en door de ontsteltenis over de gevolgen van de in Engeland begonnen Industriële Revolutie, die de patriarchale, vooral op grondbezit gebaseerde sociale orde ondermijnde. In conservatieve kringen ontstond de overtuiging dat de basis onder het maatschappelijk bestel en de moraal was weggeslagen en dat herstel slechts mogelijk was door terugkeer tot de door God gewilde orde. Het crisisgevoel werd nog versterkt door politieke twisten over het kiesstelsel en over de positie van de Anglicaanse Kerk en door een langdurige, hevige cholera-epidemie.

De aanhangers van de opwekkingsbeweging leefden in de verwachting van de wederkomst des Heren en verlangden naar een hernieuwde uitstorting van de Heilige Geest. In de beroeringen van hun tijd zagen zij de in de Bijbel beschreven tekenen dat die wederkomst op handen was. Om de christenheid voor te bereiden op de

wederkomst moest het viervoudig ambt van apostelen, profeten, evangelisten en herders/leraren hersteld worden, waardoor volgens hun interpretatie van bepaalde bijbelteksten de eerste christengemeenten bestuurd werden. Twaalf mannen werden in profetische uitspraken tot apostel geroepen. Zoals er in het begin van het christendom twaalf apostelen waren geweest, zo meenden zij het twaalfstal van de eindtijd te zijn. In Groot-Brittannië stelden verschillende gemeenten zich onder hun leiding en ook in het buitenland, met name in Duitsland, wisten de apostelen enkele gemeenten te stichten. Deze gemeenten beschouwden zich als ‘gemeenten vergaderd onder apostelen’ te behoren tot de universele kerk en wilden dan ook slechts met de universele naam Katholieke (= algemene) Apostolische (= op het fundament der apostelen gebouwde) Kerk aangeduid worden. Daar de christenheid geen gehoor gaf aan de oproep zich onder leiding van de apostelen te plaatsen, ontstond in de praktijk een aparte kerkelijke organisatie met een omvangrijke ambtsstructuur en een eigen, rijke liturgie.

De apostelen waren overtuigd dat de wederkomst tijdens hun leven zou geschieden. De ene na de andere apostel overleed echter en toen ook de laatste apostel in 1901 was heengegaan zonder dat de Heer was wedergekomen, was duidelijk dat de Katholieke Apostolische Kerk het einde van een doodlopende weg genaderd was. Daar alleen apostelen daartoe bevoegd waren, konden geen ambtsdragers meer geordend worden, waardoor op den duur het houden van reguliere kerkdiensten en het bedienen van sacramenten onmogelijk werd.

Al decennia eerder was echter de Katholisch-apostolische Gemeinde Hamburg een nieuwe weg ingeslagen. De roeping van een nieuwe apostel door profeet Heinrich Geyer was door het Britse apostelcollege afgewezen. Friedrich Schwartz, voorganger van de gemeente Hamburg, aanvaardde deze roeping echter wel. Toen hij om die reden in 1863 werd geëxcommuniceerd, bleef vrijwel de hele gemeente hem trouw. Hetzelfde jaar werd Schwartz zelf tot apostel geroepen en naar Nederland uitgezonden, waar hij de Apostolische Zending stichtte, die later de naam Hersteld(e) Apostolische Zendingkerk aannam. In de loop der tijd zou de door de gemeente Hamburg ingeslagen weg zich steeds weer in nieuwe wegen splitsen, die in de huidige tijd samen een wereldwijd ‘wegennet’ vormen. In dit boek wordt uitsluitend de weg beschreven die uiteindelijk naar Het Apostolisch Genootschap leidde.

Vandaag de dag is dit genootschap te typeren als een vrijzinnige, religieus-humanistische groepering. De doelstelling wordt in de laatstelijk in 2011 gewijzigde statuten als volgt geformuleerd: ‘Uitgaande van het geloof dat de scheppende levensmacht, God, als liefdemacht in mensen nabij kan komen, stelt het genootschap zich ten doel mensen, en in het bijzonder lidmaten, te inspireren en te ondersteunen om dit geloof in denken en handelen tot uitdrukking te brengen en daarmee met anderen in liefde te werken aan een menswaardige wereld.’ Onvermijdelijk dringt de vraag zich op hoe het mogelijk is dat een oerconservatieve, adventistische opwekkingsbeweging uiteindelijk uitkwam bij Het Apostolisch Genootschap, dat in de huidige tijd een

heel ander karakter heeft en een fundamenteel andere positie tegenover de wereld inneemt. Het antwoord op die vraag luidt dat de beweging steeds weer een nieuwe weg insloeg, waardoor men aan het eind heel ergens anders uitkwam dan men zich aan het begin en ook nog onderweg had voorgesteld.

1. CATHOLIC APOSTOLIC CHURCH - KATHOLISCH-APOSTOLISCHE GEMEINDEN
(1835 in Groot-Brittannië) (1848 in Duitsland)

1863: afscheiding Hamburg
▼
Schwartz naar Nederland
▼

2. 1863: APOSTOLISCHE ZENDING ► SINDS 1893: HERSTELD APOSTOLISCHE ZENDINGKERK
Schwartz 1863-1895. Krebs 1895-1898 (ad interim) afscheiding na dood van Schwartz
▼

3. 1898/1902: HERSTELD APOSTOLISCHE ZENDINGGEMEENTE IN DE EENHEID DER APOSTELEN
Kofman 1898-1910. Van Oosbree 1910-1946
▼

4. 1946/1951: HET APOSTOLISCH GENOOTSCHAP
Slok sr. 1946-1984. Slok jr. 1984-2001. Riemers 2001-2011. Wiegman

In 1878 scheidde na onenigheid over de opvolging van apostel Preuß een deel van de Hamburgse gemeente zich af. Uit deze afscheiding en enkele andere gemeenten zouden de Neupostolische Gemeinden ontstaan. Met die gemeenten ging apostel Krebs een totaal nieuwe route volgen: het zogenoemde ‘nieuwe licht’. Na de dood van Schwartz in 1895 bracht Krebs het ‘nieuwe licht’ ook naar Nederland, hetgeen opnieuw tot een schisma leidde: de HAZEA scheidde zich af van de Hersteld(e) Apostolische Zendingkerk. Terwijl in Duitsland het ‘nieuwe licht’ na enige tijd uitdoofde en men terugging naar vroegere opvattingen, droegen in Nederland successievelijk de apostelen Kofman, Van Oosbree en L. Slok het ‘nieuwe licht’ verder.

Apostel J.L. Slok, die in 1984 zijn vader opvolgde, sloeg andermaal een nieuwe weg in, die na 2001 door apostel D. Riemers vervolgd werd. Zo kwam de weg uiteindelijk uit bij Het Apostolisch Genootschap als religieus-humanistische groepering.

De wegen die naar Het Apostolisch Genootschap leidden, hierboven in vogelvlucht in kaart gebracht, zijn in de apostolische geschiedschrijving (*Oude en Nieuwe Wegen*, *Van Licht tot Licht* en *De zegen van de twijfel*) gebrekkig en eenzijdig belicht. Met name de afscheidingen werden heel partijdig beoordeeld. Het boek dat nu voor u ligt, geeft een nieuw beeld van deze geschiedenis. Het draagt daarom de titel *Nieuw licht op oude wegen*.

DEEL 1

*Het ontstaan van de
apostolische beweging
en de Katholieke
Apostolische Kerk
circa 1830-1863*

Inleiding

Rond 1830 ontstond in Groot-Brittannië een apostolische opwekkingsbeweging als reactie op diep ingrijpende sociaal-economische, politieke en geestelijke beroeringen. Deze beroeringen verwekten een hevig crisisgevoel, hetgeen in sommige kringen leidde tot het verlangen naar een nieuwe religieuze bezieling en tot de verwachting van een op handen zijnde wederkomst des Heren. Uit de opwekkingsbeweging kwam een religieuze groepering voort, die niet anders aangeduid wilde worden dan met de naam ‘Catholic Apostolic Church’, in het Nederlands: Katholieke Apostolische Kerk (K. A. Kerk). Deze groepering achtte zichzelf namelijk als ‘gemeenten vergaderd onder apostelen’ te behoren tot de universele kerk en de universele kerk was of behoorde te zijn: katholiek (algemeen), want alle gedoopten omvattend, en apostolisch, want door God gezonden tot de wereld en oorspronkelijk gevestigd op het fundament van de apostelen. Door middel van de ‘gemeenten vergaderd onder apostelen’ voerde de Heer een werk binnen de universele kerk uit ter voorbereiding op zijn wederkomst.¹

Belangrijkste voortrekker van de opwekkingsbeweging was Edward Irving, een beroemd prediker en theoloog van de Schotse Kerk. Hoe belangrijk hij was, blijkt al uit het feit dat de aanhangers van de beweging, de latere leden van de K. A. Kerk, vaak werden aangeduid als irvingieten of irvingianen en hun leer als irvingisme of irvingianisme. Deze benaming werd zowel door Irving zelf als door de leden van de K. A. Kerk met verontwaardiging afgewezen. In hun optiek handelde het zich hier immers niet om het werk van Irving, maar om het werk van de Heilige Geest in de universele kerk. In overeenstemming met deze opvatting wordt Irving de verdienste toegekend dat hij de stem van de Heilige Geest heeft toegelaten in zijn gemeente. Feitelijk gezien komt daar nog bij dat de vroeg gestorven Irving niet of nauwelijks aandeel heeft gehad aan de opbouw van de K. A. Kerk en geen deel uitmaakte van het apostelcollege, dat de hoogste leiding in de kerk naar zich toetrok. Het was zelfs zo dat hij twijfelde of men met die opbouw van de kerk wel de door God aangewezen weg was opgegaan.

Nadat de apostolische beweging eenmaal geïnstitutionaliseerd was in de K. A. Kerk, werd de rol van Irving als voortrekker om bovengenoemde redenen niet meer naar waarde geschat. Ook in de latere apostolische geschiedbeschuwing is die rol onderbelicht gebleven. Na de afscheiding in 1863 van de gemeente Hamburg van de K. A. Kerk en het ontstaan van de ‘Nieuwe Ordening’, was er weinig aandacht en waardering meer voor de voorafgaande periode. Toen bovendien in de ‘Nieuwe Ordening’ de apostelen aan het eind van de 19e eeuw absolute suprematie verwierven, kreeg Irving nog minder aandacht, want hij was immers geen apostel geweest. Het is echter een onloochenbaar feit dat Irving een zeer grote rol in het ontstaan van de apostolische beweging heeft gespeeld. We beginnen onze weergave van de apostolische geschiedenis dan ook met deze boeiende persoon als centrale figuur.

Ook andere figuren hebben een prominente rol gespeeld in de eerste fase van die geschiedenis en met name in de opbouw van de K. A. Kerk. In de allereerste plaats waren dit de rijke landeigenaar en bankier Henry Drummond en de advocaat John Bate Cardale, die als eersten tot apostel geroepen werden.

Belangrijk voor het ontstaan van de apostolische beweging zijn de Alburyconferenties geweest. Deze in de jaren 1826-1830 op het bij Albury gelegen landgoed van Drummond gehouden conferenties hebben de wederkomstverwachting aangewakkerd en een bepaalde vorm gegeven. Daarnaast hebben wonderlijke gebeurtenissen in Schotland en Londen een profetische bezieling opgeroepen. Mensen begonnen in 'tongen' (klanktalen, niet bestaande talen) te spreken en te profeteren en er hadden genezingen plaats die men niet op natuurlijke wijze verklaren kon. Deze verschijnselen werden aangezien voor het werk van de Heilige Geest.

Irving heeft vele theologische werken geschreven. De leiders van de K. A. Kerk behoorden in het algemeen tot de hogere sociale klassen en waren hooggeschoold. Velen beheersten de Hebreeuwse, Griekse en Latijnse taal en beschikten over een grondige kennis van de Bijbel, theologie en kerkgeschiedenis. Ze hebben honderden werken nagelaten: boeken, pamfletten, preken, artikelen, rapporten, brieven en dagboeken. Veelal werden ze anoniem en alleen voor eigen kring gepubliceerd. Anonimiteit en interne circulatie van geschriften zouden in de apostolische geschiedenis een lang volgehouden traditie blijken. Ook nu nog houdt de K. A. Kerk de archieven zoveel mogelijk gesloten.²

Verschillende tot de K. A. Kerk behorende auteurs hebben al in de 19e eeuw een historische schets (met een sterk theologische inslag) gegeven van het ontstaan van de beweging.³ In de loop der tijd zijn ook enkele historisch-theologische studies van buitenstaanders verschenen.⁴

Over Irving is een aantal biografieën geschreven, waarvan die van Mrs. Oliphant verreweg de belangrijkste is.⁵

Hoofdstuk 1

De aanloop van een voortrekker

Wie bij Gretna Green de Schotse grens overgaat, arriveert enkele kilometers verder langs de B721 in Annan, een stadje in het zuidwesten van Schotland. Direct bij het binnenrijden van de plaats ziet men aan de rechterkant van de weg een eenvoudige parochiekerk, met daarnaast een witmarmeren standbeeld. Nadere inspectie leert dat het een standbeeld is van Edward Irving, Annans grootste zoon; de enige figuur uit de apostolische geschiedenis die ooit een standbeeld gekregen heeft.

Geboorte en jeugd

Op 4 augustus 1792 werd Irving er geboren als zoon van een leerlooier, die het tot wethouder van het stadje bracht. Terwijl het leven in Annan rustig voortkabbelde, raasde in Frankrijk de revolutie door het land; een omwenteling die grote invloed zou hebben op Irvings mens- en wereldbeschouwing. Toen hij, nog maar zes dagen oud, rustig en onschuldig in zijn houten wiegje lag, bestormden de revolutionairen de Tuilerieën, het paleis van koning Lodewijk XVI. Een paar maanden later zou Groot-Brittannië met Frankrijk in oorlog raken, een oorlog die pas na 22 jaar in 1815 zou eindigen. Niet alleen kwam er oorlog, de samenleving maakte ook diep ingrijpende veranderingen door op sociaal-economisch, politiek, cultureel en godsdienstig terrein.

Ver van het oorlogsgedruis groeide de jonge Edward in het vredige Annan op. Hij ontwikkelde zich tot een zeer stevige knaap, die veel van zijn vrije tijd doorbracht met wandelen, zwemmen, bergbeklimmen en roeien. Vanwege zijn lengte kreeg hij van zijn vrienden de bijnaam 'Langbeen'.⁶ Hij trok veel op met zijn broer John en zijn naaste buurjongen Hugh Clapperton, merkwaardigerwijs de enige andere inwoner van Annan die beroemd zou worden. Toen de vroegere buurjongens elkaar later in Londen weer ontmoetten, was Irving befaamd als prediker en Clapperton als Afrikareiziger. De laatste brief die de stervende Clapperton vanuit Afrika naar Engeland zou sturen, was gericht aan zijn jeugdvriend.⁷

Het kerkelijk leven in Annan was gematigd en traditioneel. De presbyteriaanse (= door ouderlingen geleide) Schotse Kerk werd in de achttiende eeuw beheerst door de moderaten. Zij waren rationalistisch ingesteld en afkerig van enthousiasme en dogmatische twisten. Door het vermijden van onderwerpen als zondeval, genade en verlossing bleven ze formeel orthodox.⁸ Er was echter ook een evangelische stroming in de kerk, die zich verzette tegen de geestelijke doodsheid en streefde naar een persoonlijk doorleefde godsdienst, waarin zonde en genade juist wel centraal stonden. Onenigheid over het recht predikanten aan te stellen, leidde in 1733 tot een afscheiding van evangelischen.⁹ In Annan woonden enkele afgescheidenen, die ter kerke gingen in het naburige Ecclefechan. Edward sloot zich tussen zijn tiende en